Ներքոստորագրյալ Ալեքսանդր Գրիգորյանս, որ ծնած եմ 1916 թ. Կարսի մարզի Սարիղամիշ գյուղում, ուսումնական հաստատություններ չեմ ունեցել, սակայն ինքնուրույն սովորել եմ կարդալ ու գրել հայերեն, ռուսերեն և մասամբ՝ թուրքերեն, ինչպես նաև ունեմ տարրական գիտելիքներ պատմության, աշխարհագրության և բնագիտության մասին, ինչպես նաև ծանոթ եմ հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարի պատմությանը, հայտնում եմ հետևյալը՝

Ես ծնվել եմ աղքատ գյուղացիական ընտանիքում, որտեղ տասներեք տարեկանից սկսել եմ աշխատել հոր հետ միասին՝ նախ որպես հովիվ, ապա՝ որպես հողագործ։ Մեր ընտանիքը միշտ ապրել է ծայրահեղ կարիքի մեջ, քանի որ հողը քարքարոտ էր, իսկ հարկերը՝ ծանր։ Հայրս հաճախ էր ասում, որ մեր տան դռան առաջ ավելի շատ հարկահավաքներ են կանգնում, քան հյուրեր։

1936 թ. գարնանը ես ծանոթացա Ստեփան Մելիքյանի հետ, որը գյուղի միակ կարդացող մարդն էր։ Նա ինձ տվեց առաջին գրքերը՝ Րաֆֆու «Խենթը» և Մուրացանի «Գութանի երգը»։ Այդ գրքերը ինձ համար բացահայտում էին մի նոր աշխարհ, որտեղ հայ մարդը ոչ միայն տառապում էր, այլև պայքարում էր իր արժանապատվության համար։ Ես սկսեցի ամեն ազատ րոպես օգտագործել կարդալու համար, և շուտով ինձ համար դարձավ անհրաժեշտություն։

1938 թ. աշնանը գյուղ ժամանեցին ՆԿՎԴ զորքերը։ Նրանք ձերբակալեցին գյուղի 23 տղամարդկանց, որոնց մեջ էին նաև հայրս և հորեղբայրս։ Ինձ ասացին, որ նրանք «ժողովրդի թշնամիներ» են։ Ես չհասկացա, թե ինչ մեղք են գործել, բայց տեսա, որ նրանց տանում են առանց դատաքննության։ Հայրս այդպես էլ չվերադարձավ։ Մեր ընտանիքը մնաց առանց տղամարդ կերակրողի, և մայրս ստիպված եղավ ինձ հետ տեղափոխվել Կարս՝ հարազատների մոտ։

Կարսում ես շարունակեցի ինքնուրույն կարդալ և սկսեցի գրել առաջին բանաստեղծություններս։ Դրանք հիմնականում նվիրված էին կորստի, կարոտի և արդարության որոնման թեմաներին։ Ես չգիտեի, որ դրանք կարող են վտանգավոր լինել, քանի որ խորհրդային իշխանությունը չէր հանդուրժում որևէ անկախ մտածողություն։

1941 թ. հունիսին, երբ սկսվեց Հայրենական պատերազմը, ես կամավոր մեկնեցի ռազմաճակատ՝ հույս ունենալով, որ պատերազմում քաջությամբ կարող եմ ապացուցել իմ հայրենասիրությունը և ստանալ հետևակի կրտսեր սերժանտի կոչում։ Ես ծառայեցի 1-ին հետևակային գնդում, որտեղ ինձ հանձնարարեցին հրետանային մարտկոցի հրամանատարի պաշտոնը։ Ես մասնակցեցի Ստալինգրադի ճակատամարտին, որտեղ ինձ շնորհվեց «Ստալինգրադի պաշտպանության համար» մեդալը։ Ես ունեմ նաև «Քաջության համար» մեդալը, որը ստացել եմ 1943 թ. հոկտեմբերին։

1944 թ. գարնանը ես ծանր վիրավորվեցի և ինձ ուղարկեցին Կարս՝ հոսպիտալ։ Այնտեղ ես հանդիպեցի Նունե Հակոբյանին, որը այդ ժամանակ բուժքույր էր աշխատում։ Մենք ամուսնացանք 1945 թ. մայիսին, և նա ինձ օգնեց վերադառնալ գրականությանը։ Նա միշտ հավատում էր իմ ուժերին, երբ ես ինքս կասկածում էի։

Պատերազմից հետո ես աշխատեցի որպես ուսուցիչ Կարսի մանկավարժական ուսումնարանում, սակայն ազատ ժամանակս նվիրում էի գրելուն։ Իմ առաջին ժողովածուն՝ «Սարերի արձագանքը», լույս տեսավ 1948 թ. Տպաքանակը 3000 օրինակ էր։ Գրքի մեծ մասը վաճառվեց, սակայն քննադատները գրեթե չանդրադարձան դրան։ Միայն մեկ տեղական թերթում հրապարակվեց կարճ ակնարկ, որտեղ ասվում էր, որ գրքում «չկա սոցիալիստական իրականության ճշմարիտ պատկերում»։ Այդ ժամանակ ես դեռ չգիտեի, որ այդ արտահայտությունը նշանակում է գրաքննության սկիզբ։

1949 թ. հոկտեմբերին ինձ կանչեցին Կարսի ՊԱԿ-ի շենքը, որտեղ ինձ հարցաքննեցին ավելի քան 14 ժամ շարունակ։ Ինձ մեղադրեցին հակասովետական քարոզչության մեջ, որի «ապացույց» էին ծառայում իմ գրքի մի քանի բանաստեղծություններ, որոնք, ըստ նրանց, «կոչ էին անում դժգոհության»։ Ես փորձեցի բացատրել, որ դրանք անձնական տրամադրություններ են արտահայտում, ոչ թե քաղաքական, սակայն ինձ չլսեցին։ Ինձ զրկեցին ուսուցչի աշխատանքից և արգելեցին հրատարակել գրքերս։

Ներկայումս ես աշխատում եմ գրադարանի վարիչ՝ Կարսի մարզային գրադարանում, որտեղ իմ պարտականությունների մեջ մտնում է նաև գրքերի ստուգումը՝ նախքան դրանք հանրությանը տրամադրելը։ Ես տեսնում եմ, թե ինչպես են ոչնչացվում հազարավոր գրքեր, որոնց մեջ կան նաև իմ ընկերների և ծանոթների հեղինակած աշխատություններ։ Ես չեմ կարող դա անել, քանի որ դա կնշանակեր դավաճանել ինքս ինձ։

Ես չեմ պահանջում որևէ փոխհատուցում կամ արդարացում։ Ես միայն ուզում եմ, որ իմ ցավը, որը ես կրել եմ տասնամյակներ շարունակ, գոնե մեկ անգամ ձայնվի։ Ես չեմ ուզում, որ իմ թոռները մեծանան՝ չիմանալով, թե ինչ է նշանակում լռել, երբ ուզում ես խոսել։

Ստորագրություն՝ Ալեքսանդր Գրիգորյան

Ամսաթիվ՝ 12 հոկտեմբերի 1987 թ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ

Ա. Ն.

Ես՝ ստորագրյալս, ծնվել եմ 1916 թվականին Կարսի մարզի Սարիղամիշ գյուղում, հայ գյուղացիական ընտանիքում, որտեղ մինչև տասներեք տարեկանս ոչ մի դպրոց չկար։ Ինքնուրույն սկսել եմ կարդալ հոր հին աղոթագրքից և հարևանի մոտ գտնված մի քանի հնացած թերթերից։ Տասնհինգ տարեկանում արդեն կարդում էի ազատ, թեև դանդաղ։ Գրել սովորեցի ավելի ուշ՝ ինքնուրույն, առանց որևէ ուսուցչի օգնության։

Ես ծնվել եմ աղքատ գյուղացիական ընտանիքում, որտեղ տասներեք տարեկանից սկսել եմ աշխատել հոր հետ միասին՝ նախ որպես հովիվ, ապա՝ որպես հողագործ։ Մեր ընտանիքը միշտ ապրել է ծայրահեղ կարիքի մեջ, քանի որ հողը քարքարոտ էր, իսկ հարկերը՝ ծանր։ Հայրս հաճախ էր ասում, որ մեր տան դռան առաջ ավելի շատ հարկահավաքներ են կանգնում, քան հյուրեր։

1936 թ. գարնանը ես ծանոթացա Ստեփան Մելիքյանի հետ, որը գյուղի միակ կարդացող մարդն էր։ Նա ինձ տվեց առաջին գրքերը՝ Րաֆֆու «Խենթը» և Մուրացանի «Գութանի երգը»։ Այդ գրքերը ինձ համար բացահայտում էին մի նոր աշխարհ, որտեղ հայ մարդը ոչ միայն տառապում էր, այլև պայքարում էր իր արժանապատվության համար։ Ես սկսեցի ամեն ազատ րոպես օգտագործել կարդալու համար, և շուտով ինձ համար դարձավ անհրաժեշտություն։

1938 թ. աշնանը գյուղ ժամանեցին ՆԿՎԴ զորքերը։ Նրանք ձերբակալեցին գյուղի 23 տղամարդկանց, որոնց մեջ էին նաև հայրս և հորեղբայրս։ Ինձ ասացին, որ նրանք «ժողովրդի թշնամիներ» են։ Ես չհասկացա, թե ինչ մեղք են գործել, բայց տեսա, որ նրանց տանում են առանց դատաքննության։ Հայրս այդպես էլ չվերադարձավ։ Մեր ընտանիքը մնաց առանց տղամարդ կերակրողի, և մայրս ստիպված եղավ ինձ հետ տեղափոխվել Կարս՝ հարազատների մոտ։

Կարսում ես շարունակեցի ինքնուրույն կարդալ և սկսեցի գրել առաջին բանաստեղծություններս։ Դրանք հիմնականում նվիրված էին կորստի, կարոտի և արդարության որոնման թեմաներին։ Ես չգիտեի, որ դրանք կարող են վտանգավոր լինել, քանի որ խորհրդային իշխանությունը չէր հանդուրժում որևէ անկախ մտածողություն։

1941 թ. հունիսին, երբ սկսվեց Հայրենական պատերազմը, ես կամավոր մեկնեցի ռազմաճակատ՝ հույս ունենալով, որ պատերազմում քաջությամբ կարող եմ ապացուցել իմ հայրենասիրությունը և ստանալ հետևակի կրտսեր սերժանտի կոչում։ Ես ծառայեցի 1-ին հետևակային գնդում, որտեղ ինձ հանձնարարեցին հրետանային մարտկոցի հրամանատարի պաշտոնը։ Ես մասնակցեցի Ստալինգրադի ճակատամարտին, որտեղ ինձ շնորհվեց «Ստալինգրադի պաշտպանության համար» մեդալը։ Ես ունեմ նաև «Քաջության համար» մեդալը, որը ստացել եմ 1943 թ. հոկտեմբերին։

1944 թ. գարնանը ես ծանր վիրավորվեցի և ինձ ուղարկեցին Կարս՝ հոսպիտալ։ Այնտեղ ես հանդիպեցի Նունե Հակոբյանին, որը այդ ժամանակ բուժքույր էր աշխատում։ Մենք ամուսնացանք 1945 թ. մայիսին, և նա ինձ օգնեց վերադառնալ գրականությանը։ Նա միշտ հավատում էր իմ ուժերին, երբ ես ինքս կասկածում էի։

Պատերազմից հետո ես աշխատեցի որպես ուսուցիչ Կարսի մանկավարժական ուսումնարանում, սակայն ազատ ժամանակս նվիրում էի գրելուն։ Իմ առաջին ժողովածուն՝ «Սարերի արձագանքը», լույս տեսավ 1948 թ. Տպաքանակը 3000 օրինակ էր։ Գրքի մեծ մասը վաճառվեց, սակայն քննադատները գրեթե չանդրադարձան դրան։ Միայն մեկ տեղական թերթում հրապարակվեց կարճ ակնարկ, որտեղ ասվում էր, որ գրքում «չկա սոցիալիստական իրականության ճշմարիտ պատկերում»։ Այդ ժամանակ ես դեռ չգիտեի, որ այդ արտահայտությունը նշանակում է գրաքննության սկիզբ։

1949 թ. հոկտեմբերին ինձ կանչեցին Կարսի ՊԱԿ-ի շենքը, որտեղ ինձ հարցաքննեցին ավելի քան 14 ժամ շարունակ։ Ինձ մեղադրեցին հակասովետական քարոզչության մեջ, որի «ապացույց» էին ծառայում իմ գրքի մի քանի բանաստեղծություններ, որոնք, ըստ նրանց, «կոչ էին անում դժգոհության»։ Ես փորձեցի բացատրել, որ դրանք անձնական տրամադրություններ են արտահայտում, ոչ թե քաղաքական, սակայն ինձ չլսեցին։ Ինձ զրկեցին ուսուցչի աշխատանքից և արգելեցին հրատարակել գրքերս։

Ներկայումս ես աշխատում եմ գրադարանի վարիչ՝ Կարսի մարզային գրադարանում, որտեղ իմ պարտականությունների մեջ մտնում է նաև գրքերի ստուգումը՝ նախքան դրանք հանրությանը տրամադրելը։ Ես տեսնում եմ, թե ինչպես են ոչնչացվում հազարավոր գրքեր, որոնց մեջ կան նաև իմ ընկերների և ծանոթների հեղինակած աշխատություններ։ Ես չեմ կարող դա անել, քանի որ դա կնշանակեր դավաճանել ինքս ինձ։

Ես չեմ պահանջում որևէ փոխհատուցում կամ արդարացում։ Ես միայն ուզում եմ, որ իմ ցավը, որը ես կրել եմ տասնամյակներ շարունակ, գոնե մեկ անգամ ձայնվի։ Ես չեմ ուզում, որ իմ թոռները մեծանան՝ չիմանալով, թե ինչ է նշանակում լռել, երբ ուզում ես խոսել։

Ստորագրություն՝ Ալեքսանդր Գրիգորյան

Ամսաթիվ՝ 12 հոկտեմբերի 1987 թ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ

Ա. Ն.

Ես՝ ստորագրյալս, ծնվել եմ 1916 թվականին Կարսի մարզի Սարիղամիշ գյուղում, հայ գյուղացիական ընտանիքում, որտեղ մինչև տասներեք տարեկանս ոչ մի դպրոց չկար։ Ինքնուրույն սկսել եմ կարդալ հոր հին աղոթագրքից և հարևանի մոտ գտնված մի քանի հնացած թերթերից։ Տասնհինգ տարեկանում արդեն կարդում էի ազատ, թեև դանդաղ։ Գրել սովորեցի ավելի ուշ՝ ինքնուրույն, առանց որևէ ուսուցչի օգնության։

[illegible] 1875 [illegible]

[illegible]

[illegible]

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԿԱԹՈԼԻԿՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ

[illegible] XIV [illegible]

[illegible]

[illegible]

ԱՆԳԼԻԱ

«Голосъ» [illegible]

[illegible] «Голосъ» [illegible] «Голосъ» [illegible]

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԼՈՆԴՈՆ, 15/27 [illegible]

ՄՈՍԿՎԱ, 15 [illegible] (Красныя Ворота) [illegible]

Կ. ՊՈԼԻՍ, 15/27 [illegible]

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 16 [illegible] 5% [illegible] 97 ր. 37 կ., [illegible] 96 ր. 25 կ., [illegible] 96 ր. 25 կ., [illegible] 96 ր. 25 կ., [illegible] 5% [illegible] 243ր. 50 կ., [illegible] 239 ր., [illegible] 94 ր. 15 կ., [illegible] 94 ր. 75 կ., [illegible] 8 ր. 56 կ.: [illegible] 1 [illegible] 23,12 [illegible] 100 [illegible] 197 [illegible] 75 [illegible] 244 [illegible]

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 17 [illegible] 5% [illegible] 97 ր. 37 կ., [illegible] 96 ր. 50 կ., [illegible] 96 ր. 25 կ., [illegible] 96 ր. 37 կ., [illegible] 5% [illegible] 243 ր. 25 կ., [illegible] 238 ր., [illegible] 24 ր. 75 կ., [illegible] 93 ր., [illegible] 8 ր. 60 կ.: [illegible] 1 [illegible] 23, 12 [illegible]

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ